

Dkt. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia, Kipindi cha 21, Mwanaakiolojia Anaangalia Utawala wa Uzia

© 2024 Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 21. Mwanaakiolojia Anaangalia Utawala wa Uzia.

Wakati mwingine, katika akiolojia, unaweza kuangalia maandishi ya kibiblia ambayo hayajulikani kwa undani na kupata hazina halisi ya taarifa unayoweza kutumia unapofanya uchimbaji unaohusiana na kipindi hicho cha wakati. Nataka kuchukua muda sasa na kutoa uwasilishaji kuhusu mfalme ambaye mara nyingi hupuuzwa katika rekodi ya kibiblia: Mfalme Uzia wa Yuda. Tena, wakati wa karne ya 8, hii ilikuwa karne yenye matukio mengi, ambayo tuliizungumzia katika hotuba nyingine.

Lakini hebu tuangalie kwa undani zaidi utawala wa Uzia na tuone kama akiolojia na maandishi ya kibiblia yanaweza kuendana na kutuambia zaidi kuhusu utawala wake. Kwa hivyo, maandishi ya kibiblia yanatuambia kwamba Uzia alitawala kwa miaka 52, ambayo ilikuwa utawala wa pili mrefu zaidi wa mfalme wa Yuda, na tarehe zake zipo, kulingana na Thule, 792 hadi 740 KK. Kulikuwa na utawala mkuu na Amazia, baba yake, kwa baadhi ya sehemu ya kwanza ya utawala wake.

Hata hivyo, Amazia alikuwa mateka wakati fulani au kwa muda mrefu huko Israeli, kwa hivyo Uzia alikuwa akitawala na washauri tangu umri mdogo. Utawala wa Uzia pia ulifanana na ufalme wake wa kaskazini mfalme wa wakati huo, ambaye alikuwa Yeroboamu wa Pili. Kwa hivyo, utawala wao tena ulilingana karibu sawa.

Uzia alitawala kwa muda mrefu kidogo kuliko Yeroboamu wa Pili. Utawala wa Uzia umeandikwa katika vyanzo viwili, kama ilivyo kwa wafalme wengine wa Israeli na Yuda, na hiyo ni 2 Wafalme 14, na bila shaka, Mambo ya Nyakati, ambayo inarekodi wafalme wa Yuda pekee. Hiyo iko katika 2 Mambo ya Nyakati 26.

Manabii, walioandika manabii walioishi wakati wa utawala wa Uzia, walikuwa Hosea, Amosi, Yona, na nabii mchanga sana aliyeitwa Isaya. Zaidi ya hayo, Amosi na Zekaria, nabii wa baadaye sana, waliandika tetemeko la ardhi wakati wa utawala wa Uzia, ambalo lilitajwa pia katika Isaya sura ya 2. Tetemeko hili la ardhi limesomwa na kuandikwa kwa kina na limepatikana, tunaamini, katika rekodi ya kibiblia au ya akiolojia katika maeneo kadhaa, ikiwa ni pamoja na Gezeri na Hazori. Ili kuelewa utawala wa Uzia katika rekodi ya akiolojia, kwanza lazima tuangalie historia ya utafiti wa kibiblia.

Na Kitabu cha Mambo ya Nyakati, kama tulivyosema hapo awali katika hotuba tofauti, ni kazi ya kuchelewa sana. Kiliandikwa katika kipindi cha Uajemi, si mapema zaidi ya mwishoni mwa karne ya 6, pengine zaidi karne ya 5 KK. Na kwa hivyo, wakati kuibuka kwa mawazo muhimu kulipotokea katika ustaarabu wa Magharibi katika karne ya 17, 18, na hakika katika karne ya 19, una data ya kihistoria ambayo imehifadhiwa katika Mambo ya Nyakati ilitazamwa kwa mashaka sana, au kwa mashaka mengi, napaswa kusema.

Na hiyo ni kwa sababu ya tarehe ya mwisho ya Mambo ya Nyakati. Mwanahistoria anawezaje kufanya kazi, tuseme, mwishoni mwa karne ya 5 au mwanzoni mwa karne ya 5, ili kuchagua tarehe? Anajuaje data ya kihistoria iliyotokea miaka 400 iliyopita? Na hilo ni swali la haki. Lazima awe na vyanzo.

Lazima awe na vyanzo vya kihistoria. Kwa hivyo, tulitaja kwamba Wafalme na Mambo ya Nyakati zote ni historia mbili zinazofanana za ufalme wa Daudi. Na ikiwa kuna data, ikiwa kuna taarifa za kihistoria katika Mambo ya Nyakati ambazo hazimo katika Wafalme, basi hilo linaangaliwa hasa kwa mashaka.

Sasa tuna wafalme kadhaa ambao wana data katika Mambo ya Nyakati ambazo hazionekani katika Wafalme, katika Kitabu cha Wafalme, wafalme kadhaa wa Yuda. Na Hezekia, tena, una miradi ya ulinzi na mingine ya kifalme ambayo mwandishi wa historia anaitaja, Kitabu cha Wafalme hakiitaji. Rehoboamu, tulizungumzia orodha yake ya miji yenye ngome katika hotuba tofauti, ambayo inaonekana katika Mambo ya Nyakati, lakini si katika Wafalme.

Utumwa wa Manase kwenda Babeli na miradi ya ujenzi baadaye, tena, katika Mambo ya Nyakati pekee. Na tena, tunaangalia nyuma mada yetu, ambayo ni utawala wa Uzia. Hilo pia linatoa taarifa za masimulizi ya kumbukumbu ambazo hazipo kutoka kwa simulizi sambamba katika 2 Wafalme 15.

Kwa hivyo, swali ni, je, data hii ambayo haipo katika Wafalme, kwamba mwandishi wa historia, kwa kuwa alikuwa akiandika baadaye, angeweza kunakili, mwandishi wa historia alipata wapi taarifa zake? Kutilia shaka kuliibuka wakati wa karne ya 17, hasa kutoka kwa wasomi kama Baruch de Spinoza, na tena, ambao walitilia shaka uhalisi au uandishi wa si Pentateuch pekee bali pia vitabu kama vile Mambo ya Nyakati, na hasa wakati wa kazi ya karne ya 19 ya Wilhelm Martin Leberecht de Wette, na kuendelezwa zaidi na Graf na hatimaye na Julius Welhausen katika kazi yake maarufu ya 1883 kuhusu historia ya Israeli. Na kutilia shaka huku kumeendelea hadi karne ya 20 na ni wazi hadi karne ya 21 pia. Lakini ni muhimu pia kuelewa kwamba uchunguzi muhimu wa Pentateuki wakati wa karne ya 19, nadharia ya nadharia ya maandishi yenye vyanzo vinne, kazi nyingi za awali za wasomi hawa wa mapema, wengi wao wakiwa Wajerumani, lakini baadaye Waingereza na mataifa mengine yaliyofanya kazi kwenye nadharia ya maandishi, yaliangalia Mambo ya Nyakati na kutumia Mambo ya Nyakati kama mfano wa majaribio ili kubishana hoja yao kwamba mtu anayeishi

sana, ambaye ametengwa kwa muda mrefu na matukio, anawezaje kuandika taarifa za kina kuhusu matukio ya miaka mia tatu au minne iliyopita?

Kwa hivyo, Mambo ya Nyakati yalishambuliwa tangu mwanzo wakati Pentateuki ilipoangaliwa kwa umakinifu pia. Mambo ya Nyakati ni hati inayotegemewa kihistoria; Wajerumani Martin Noth na Peter Velten, wote Wajerumani na wote wawili, walifanyia kazi Mambo ya Nyakati. Noth, ingawa alikuwa mkosoaji kuhusu historia ya Mambo ya Nyakati, hakujihusisha kabisa na wazo kwamba mwandishi wa matukio alikuwa na taarifa za kihistoria.

Na aliamini kwamba kulikuwa na matukio ambayo kitabu cha Mambo ya Nyakati kilikuwa na taarifa za kihistoria ambazo hazikuonekana katika Wafalme. Velten alikuwa na shaka zaidi na kazi yake katika Mambo ya Nyakati ilikuwa hasi zaidi katika kipengele cha historia. Pia tuna Hugh Williamson, msomi wa Uingereza ambaye bado alikuwa hai, na marehemu Anson Rainey ambaye pia aliandika katika Mambo ya Nyakati na kutumia, tofauti na Velten na Noth, ushahidi wa akiolojia, lakini kwa maana ndogo zaidi.

Rainey na Williamson, matumizi ya akiolojia yaliyo huru zaidi, walifanya hivyo, wawili wa baadaye, Williamson na Rainey, wakisema kwamba mwandishi wa historia alitumia vyanzo vya kumbukumbu kutoka kipindi cha kifalme. Kwa hivyo, upanuzi huu juu ya Wafalme, taarifa hii ya ziada, hakuna sababu ya kuamini kwamba haiwezi kuwa ya kihistoria. Ilibidi utafute uthibitisho wa nje kutoka kwa rekodi ya akiolojia.

Lakini hakika, waliacha chaguo hilo kama chaguo linalofaa kwamba lilikuwa la kihistoria. Hivi majuzi, tumekuwa na changamoto kutoka kwa Israel Finkelstein, miongoni mwa wengine, ambayo inasema kwamba kazi ya Mambo ya Nyakati iliweka tarehe hiyo baadaye kuliko kipindi cha Uajemi, badala ya kipindi cha Hasmonean, mwishoni mwa karne ya pili hadi mwanzoni mwa karne ya kwanza KK, ikiwa imechelewa sana, na inatangaza kwamba kimsingi haina thamani kihistoria. Finkelstein, tena, anafuata nyayo za wasomi hawa wa awali wa ukosoaji walioandika mapema zaidi.

Kwa hivyo mbele yetu tuna kesi nzuri ya majaribio ya kuangalia ushahidi wa akiolojia na maandishi ya kibiblia ya Mambo ya Nyakati kuhusu Uzia na kuona kama kunaweza kuwa na uhusiano kati ya mistari hii miwili ya ushahidi na kama kweli yanaungana. Sasa, utawala wa Uzia juu ya Eilat, yaani, tena, kwamba bandari ya Bahari Nyekundu kwenye Ghuba ya Eilat, Ghuba ya Aqaba, imetajwa katika 2 Mambo ya Nyakati 26:2 na 2 Wafalme 14. Tayari tumezungumzia kuhusu Eilat inayoweza kutambuliwa na glueksite huko Tell el-Khalifeh.

Kuna ushahidi wa kazi wa karne ya 8, ushahidi dhahiri wa kazi wa karne ya 8, unaolingana na eneo lililo kaskazini zaidi linaloitwa Tamar, Ein Hatziva. Utawala juu ya Eilat, bila shaka, ungemwezesha Uzia kufikia biashara ya Bahari Nyekundu na

bandari. Kwa kuwa imetajwa katika Kitabu cha Wafalme na Kitabu cha Mambo ya Nyakati, Rainey amependekeza kwamba hii ilikuwa kilele cha utawala wa Uzia.

Huu ulikuwa ufanisi mkubwa zaidi kwamba aliweza kuvunja ngome ya Waedomu hapa na kufungua bandari kwenye Bahari Nyekundu kama baba zake walivyofanya, Yehoshafati na kisha Sulemani aliyemtangulia. Kwa hivyo, kuunda au kuanzisha uwepo ulioimarishwa kwenye Ghuba ya Eilat ilikuwa kweli kilele cha utawala wa Uzia. Na kila kitu kingine kilikuwa cha pili.

Hiyo ndiyo tafsiri ambayo Rainey anatumia kwa kazi hizi zote mbili kubwa za kihistoria. Sasa, tunajua kwamba tuna uhusiano wa karibu sana na mitindo ya ujenzi kati ya ngome nyingine kaskazini mwa Eilat, Tell el-Khalifeh. Hapo ni mahali panapoitwa Tamar, panapotambuliwa kama Tamar.

Kwa kweli, ni Ein Hatziva. Ni jina la Kiarabu la kisasa. Na hilo liko kusini mwa Bahari ya Chumvi, tena katika Aravah.

Ina mfumo sawa wa lango, ujenzi sawa, na ngome kubwa sana, karibu ukubwa wa jiji. Huo labda ulikuwa eneo la kufanyia shughuli za kijeshi la Kiyahudi, ama chini ya Amazia au baadaye lilidhibitiwa na Uzia. Ukweli kwamba mbinu za ujenzi zinalingana sana na eneo la Tell el-Khalifeh upande wa kusini unaonekana kuashiria mjenzi wa kawaida.

Na huyo angekuwa Amazia na, katika kesi ya Khalifeh, Uzia. Eneo lingine kati yao, Yotvata, limechapishwa hivi karibuni. Hilo lilikuwa chanzo cha maji.

Lakini, kwa bahati mbaya, hakukuwa na ushahidi wowote wa IIB wa Enzi ya Chuma uliopatikana katika eneo hilo, ingawa kwa hakika ulitumika na kutumika wakati wa karne ya 8 kwenye barabara kati ya ngome hizi mbili. Upande wa magharibi, tuna eneo la Kadesh-Barnea, au Ein Kades. Na tulizungumzia kuhusu eneo hili wakati wa hotuba kuhusu Kutoka Misri.

Eneo hili lilichimbuliwa katika miaka ya 1970 na Rudolf Cohen na kabla ya hapo na Dotan mnamo 1956. Lilikuwa ngome kubwa ya mraba yenye minara ya kona, ambayo tena ilianza karne ya 8. Kulingana na vyombo vya udongo, hii inaonekana kuwa ngome ya mpakani au ulinzi wa njia za biashara zilizojengwa wakati wa utawala wa Uzia.

Katika Mambo ya Nyakati, Uzia pia alipanuka kuelekea magharibi hadi Ufilisti. Tena, tunapaswa kuuliza swali kila mara: Kama hili lingeandikwa katika kipindi cha Uajemi au Ugiriki, wangejuaje umuhimu wa hilo na kama vyombo na siasa hizi zote zilikuwepo? Naam, ukiangalia ramani ya kijiografia ya falme hizi mbili, Israeli upande wa kaskazini na Yuda upande wa kusini, zina uhusiano. Ni washirika katika juhudi hii.

Kwa hivyo, Yuda inaweza kupanuka kwa njia tatu tu: kuelekea magharibi, kusini, ambayo walifanya, hadi Ufilisti hadi Eilat, na pia mashariki. Ningebishana pia kwamba Yuda ilipanuka hadi kwenye uwanda wa kati wa Yordani au ufuo wa Hami wa kibiblia, kulingana na 2 Mambo ya Nyakati 26 na 27. Ramani hii haionyeshi upanuzi huo, lakini inaweza kupanuka kaskazini kwa sababu hiyo ni eneo la Israeli.

Kwa hivyo, wanapanuka pale wanapoweza. Na hivyo ndivyo maandishi ya Kiebrania yanavyosema, alitoka na kupigana na Wafilisti na akabomoa au kubomoa kuta za Gathi, kuta za Yavne, na ukuta wa Ashdodi. Na akajenga miji, Arimu, katika eneo la Ashdodi na ndani au kati ya Wafilisti.

Ushahidi mpana sana ambao umebainishwa katika ripoti mbalimbali kutoka Shefela na Negevu na hata uwanda wa pwani unaonyesha Yuda yenye nguvu na iliyofufuka ikisonga mbele, ikipanuka kuelekea magharibi, ikijenga miji, ikitengeneza miji, ikijenga upya miji, na kuiimarisha wakati wa kipindi hiki cha karne ya nane. Tena, Enzi ya Chuma 2B. Sasa, hadi wakati huu, kazi nyingi hiyo imehusishwa na Hezekia, ambaye alikuwa mfalme mwingine mwenye nguvu wa Yuda mwishoni mwa karne ya nane.

Lakini katika baadhi ya kazi hiyo, Hezekia alikuwa na utawala mfupi zaidi kuliko Uzia. Baadhi ya kazi hiyo, baadhi ya programu hizo za ujenzi, na juhudi za kuimarisha ngome zilipaswa kufanyika mapema. Na hiyo ingekuwa wakati wa utawala wa Uzia.

Lengo la Uzia upande wa magharibi lilikuwa ni kuthibitisha uwepo wa Wayahudi, si tu kando ya Ghuba ya Aqaba, bandari ya Bahari Nyekundu, bali pia kando ya pwani, na angalau kudhibiti sehemu ya barabara hiyo muhimu kutoka Misri hadi Mesopotamia, Barabara Kuu ya Kimataifa ya Pwani, au mara nyingi huitwa Via Maris. Maelezo ya Mambo ya Nyakati kuhusu kampeni ya Uzia ya Wafilisti pia hutoa kampeni adimu iliyorekodiwa ya njia, njia ya kampeni iliyochukuliwa na jeshi la Yuda. Kwa hivyo, hebu tuangalie maeneo hayo matatu, tukianza na Yavneh.

Yavneh ni kilima, karibu sana na Tel Aviv. Na hakikuchimbwa sana. Kumekuwa na sauti kwenye eneo hilo.

Lakini karibu na eneo hilo, kilima kidogo kilicho karibu, kwa bahati mbaya, kulipatikana favisa. Hili ni shimo la kuhifadhi vitu vya kale vyenye fanicha au vyombo vya hekalu, ambavyo huzikwa na kuvunjwa kisherehe baada ya matumizi yake. Na kwa hivyo, mwanaakiolojia wa Israeli, Yav's, samahani, Raz Kletter, alichimba hilo kama uchimbaji wa dharura na kuchapisha juzu mbili zilizoandikwa vizuri sana kuhusu kile alichokipata.

Sasa favisa hii inaashiria wazi uwepo wa hekalu. Na tarehe ya hili ni mwishoni mwa karne ya 9, mwanzoni mwa karne ya 8. Na ushawishi mwingi wa Wafilisti, lakini pia

ushawishi wa Kiyahudi, ambao unaonekana kuonyesha kwamba hekalu hili lilikuwepo kabla au mapema sana katika utawala wa Uzia.

Hilo linatuambia si wazi kabisa. Kwa bahati mbaya, eneo hilo halijachimbwa kwa kina bado. Kumekuwa na kazi huko, lakini si kazi kubwa.

Na kwa hivyo, Yavne, kwa sasa, bado ni eneo lisiloegemea upande wowote. Hatuna data iliyo wazi kuhusu aina yoyote ya uharibifu uliofanywa na Uzia mwanzoni mwa karne ya 8. Eneo la pili ni Tel es-Safi, ambalo linatambuliwa na karibu wasomi wote kama Gathi wa Wafilisti.

Na tovuti maarufu sana. Tumeizungumzia mara kadhaa katika maonyesho yetu mbalimbali ya slaidi hapa au katika mihadhara ya PowerPoint. Na iliharibiwa waziwazi mwishoni mwa karne ya 3, mwanzoni mwa robo ya 4 ya karne ya 9 na Hazael wa Aram Damascus.

Na hilo limetajwa. Hilo limeandikwa katika 2 Wafalme. Sasa, katikati ya karne ya 8, kuelekea mwisho wa utawala wa Uzia, tuna makazi makubwa ya ekari 60 yenye utamaduni wa maliasili wa Kiyahudi unaojengwa mahali hapo.

Na, lakini hakuna ushahidi wa safu ya uharibifu kabla ya eneo hilo. Ilijengwa juu ya magofu ya jiji lililoharibiwa na Hazaeli. Kwa hivyo tunabaki na swali.

Je, kulikuwa na mji huko Gathi kwa ajili ya Uzia kuuharibu? Na kulingana na akiolojia hii, haionekani kuwa na mengi hapo kabla ya makazi haya ya Kiyahudi kuibuka mwaka 750. Sasa hilo, tena, linathibitisha kwamba Uzia alijenga makazi hayo, lakini je, aliharibu chochote kabla ya kufanya hivyo? Labda jibu liko katika jina hilo. Gathi ni jina la kawaida sana, likimaanisha shinikizo au shinikizo la zeituni.

Na kuna Gath nyingi ndani, kwenye ramani ya Southern Levant. Na kuna eneo lingine, Gath-Gitayim, linalotambuliwa na mahali panapoitwa Tel Ras Abu Hamid kaskazini magharibi mwa Safi. Hili pia linaweza kuwa ni eneo linalopendekezwa kwa Gath ya Uzia na linaonyesha ushahidi wa kazi wa mapema karne ya 8.

Kwa bahati mbaya tena, tovuti hiyo haijchapishwa kikamilifu. Ina ripoti za awali, na ninaendelea kuzungumza na mtambo wa kuchimba visima, na kila ninapomwona, anasema, samahani, sijachapisha ripoti yangu kuhusu Abu Hamid bado, lakini ninaifanyia kazi. Kwa hivyo, tunatumaini hilo litaonekana.

Kwa hivyo, Yavneh haijachimbwa kwa kiwango ambacho tunaweza kubaini kama kulikuwa na safu ya uharibifu ya mapema karne ya 8. Gath ya Wafilisti, Tel es-Safi, hadi sasa hakuna ushahidi wa safu ya uharibifu ya mapema karne ya 8. Hata hivyo, kuna uvamizi wa Wayahudi wakati wa utawala wa Uzia.

Kwa hivyo, tumebaki na Gathi nyingine, labda Gath-Gitayimu, na hiyo inaweza kuwa Gathi ambayo Uzia aliishambulia. Hatimaye, tuna Ashdodi. Na Ashdodi ilikuwa mojawapo ya miji mitano mikubwa ya Wafilisti, kama tulivyojadili hapo awali.

Lakini ina vipengele kadhaa hapa ambavyo ni muhimu sana kuvitaja. Kwanza kabisa, kuna lango kubwa la vyumba sita linalofanana kwa karibu na malango yanayofanana katika Israeli na Yuda. Wakati wa utawala wa Sulemani, malango hayo yalipatikana Hazori, Megido, na Gezeri. Kwa hivyo, una lango hapa linalofanana sana na hilo.

Pia kuna lango lingine huko Tel Irah, eneo lililoko Negev, ambalo pia ni eneo la karne ya 8 lenye lango linalofanana. Kwa hivyo, mchimbaji, Moshe Dothan, alihusisha uharibifu wa lango hili na Uzia kwa sababu alisoma Biblia yake na alijua kwamba Ashdodi ilikuwa imeharibiwa na Uzia, au angalau sehemu yake. Lakini tafiti za hivi karibuni zinapingana na hili.

Inaonekana kwamba Uzia alijenga lango hili baada ya kulivamia jiji, ambalo ni lango la mtindo wa Kiyahudi. Zaidi ya hayo, mpini uliotiwa mhuri wa lameleki na maandishi ya Kiebrania yanaweza pia kuashiria udhibiti wa Kiyahudi. Sasa, chini ya jiji, eneo la nje ya jiji, uchimbaji wa uokoaji umefunua muundo wa utawala wa Ashuru.

Na tumekuwa na slaidi za hilo zikionyesha hilo pia, zikiwa na tabaka mbili za uharibifu za karne ya 8 chini yake. Sasa, tunajua kwamba Sargon aliharibu Ashdodi mwishoni mwa karne ya 8. Pia kuna tabaka la uharibifu chini ya hili ambalo pia ni karne ya 8.

Ninaamini kwamba safu hiyo ya uharibifu ya mapema ya karne ya 8 ni uthibitisho wetu kwamba Uzia aliharibu mji. Ingawa uko nje ya mji, uliharibiwa. Na hiyo, naamini, ni bunduki yetu ya kuvuta sigara kwa Ashdodi.

Kwa bahati mbaya, Ashdod haikuchimbwa vizuri. Ilichimbwa vibaya. Imechapishwa karibu kabisa, lakini machapisho yanaweza tu kusahihisha makosa katika uwanja huo.

Kwa hivyo, tunatumaini, wakati fulani, kutakuwa na uchimbaji wa baadaye huko, na tunaweza kupata tabaka sahihi na kupata safu hiyo ya pili ya uharibifu ya karne ya 8 ndani ya jiji na nje. Sasa, inasema kwamba Uzia pia aliunda miji, Arem, na makazi karibu na Ashdodi na katika Ufilisti. Na kwa hivyo, utafiti wa akiolojia wa eneo hilo umeonyesha ushahidi wa kazi wa karne ya 8 huko Yavne Yam, Rishon Litzion, Metzad HaShav Yahu, Holot Yavne, Telmor, na maeneo mengine mbali zaidi kusini kuelekea Ashkeloni na Gaza.

Kwa hivyo maeneo haya, maeneo haya mapya ambayo yamechunguzwa na kuchimbwa kwa sehemu, huenda yalitumika kama makazi mapya ya Kiyahudi kuzunguka Ufilisti na karibu na Ashdodi. Zaidi ya hayo, maandishi ya Mambo ya Nyakati katika mistari ya 7 na 8 yanasema kwamba Mungu alimsaidia dhidi ya

Wafilisti na Waarabu walioishi Gebali na dhidi ya Mauni. Waamoni pia walimlipa Uzia kodi.

Wamaunite hawajulikani nje ya maandishi ya kibiblia. Walibaki bila kujulikana hadi, nadhani ilikuwa mwaka wa 1970, wakati Chaim Tadmor aliposoma jina lao katika kumbukumbu za Tiglath-Pileser III. Walikuwa kundi la Wabedouin au kundi la Waarabu ambalo Waashuri walipigana nalo.

Tena, mfalme wa Ashuru wa karne ya 8, mwishoni mwa karne ya 8. Ushahidi kutoka Tal Jalul karibu na Madaba, Jordan, ambapo Chuo Kikuu cha Andrews kilichimbwa, pia unaonekana kuonyesha ushawishi wa Myahudi wakati wa karne ya 8 kwa sababu ya maandishi na mpini mmoja wa pithos wa duara lenye mduara. Pia inataja kwamba, "...naye akajenga migdalim b'amidbar, minara jangwani, na akachimba au kukata borot, mabirika, marabi, mengi." Kwa hivyo Uzia alijaribu kuishi na kulima baadhi ya jangwa la Yudea, jangwa la Yudea, kwa mfano, mashariki mwa Yerusalemu.

Katika karne ya 8, tuna makazi kadhaa yenye maboma na makazi ya aina ya kijeshi yenye ushahidi wa umwagiliaji, majaribio ya umwagiliaji katika maeneo kadhaa katika jangwa la Yudea, haswa Qumran, ambapo Hati za Bahari ya Chumvi zilipatikana, na karibu na Ein Gedi, maeneo matatu katika Bonde la Acre, na eneo lililo kusini zaidi linaloitwa Metsad Gózal . Kwa hivyo ingawa maandishi ya kibiblia katika Mambo ya Nyakati yanasema waziwazi jangwa la Yuda, huko Midbar, ambalo linarejelea mashariki mwa Yerusalemu, wasomi wengi wameona makazi ya Negev au nyanda za juu za Negev yakitajwa hapa badala ya jangwa la Yuda, ambalo ni kosa tena. Kisha inasema, "...na jina lake," jina lake halisi, ambalo tunadhania tunaweza kutafsiri umaarufu, ujuzi wa jina lake, "...limeenea hata mpaka wa Misri, kwani alikua na nguvu nyingi." Ninaamini nukuu hii ya mwandishi wa historia inarejelea tovuti yetu ya Kuntillet Ajrud, ambayo tulizungumzia hapo awali.

Na hii ndiyo ngome iliyotengwa sana mashariki mwa Sinai yenye, kumbuka, vyombo vya udongo vya Israeli na vyombo vya udongo vya Yuda. Na huenda kulikuwa na uvamizi wa pamoja hapa mpakani mwa Misri. Na hiyo, tena, ni uelewa wa akiolojia wa nukuu hii ikisema, jina la Uzia lilienea hadi mipakani mwa Misri.

Alijulikana pale mpakani. Kwa hivyo wasomi wengi wanaamini kwamba Kuntillet Ajrud ilikuwa eneo rahisi, la kidini ambalo watu walisafiri kwenda kama mahujaji, ili kufanya hija kwa sababu fulani, kwa sababu ya epitaphs hizi au sala zilizoandikwa kwenye mitungi ya kuhifadhia ndani ya lango. Hilo, naamini, ni makosa kabisa.

Ninaamini hapa palikuwa eneo la mpakani, kituo cha biashara, na kituo cha njia kando ya njia za misafara kati ya Hajjah na Mediterania. Halikuwa eneo la hija ya kidini. Kwa hivyo, unaona hapa kichwa cha ripoti ya mwisho.

Inasema nini? Eneo la kidini la Enzi ya Chuma II kwenye mpaka wa Sinai ya Yudea, ambalo nadhani si sahihi. Hili lilikuwa eneo la mpaka wa kijiografia na kisiasa. Hakuna maana hapa kwamba ungependa kufanya hija na kuabudu hapa.

Ilikuwa ni baadhi ya wanajeshi wakiandika au kuandika maombi kwenye mitungi ya kuhifadha vitu. Ni hayo tu. Sawa, Yerusalemu.

Uzia pia alifanya kazi ya ujenzi huko Yerusalemu. Alijenga minara huko Yerusalemu. Migdalimu karibu na Yerusalemu.

Katika lango la pembeni, Al-Sha'ar Hapinah. Na katika lango la bonde na kwenye pembe, Mitzoa, na kuwaimarisha. Kwa hivyo aliimarisha Yerusalemu na pengine akakamilisha ujenzi wa ukuta uliobomolewa wakati wa utawala wa baba yake.

Hapo tena, akiolojia imepitia na kutupa vidokezo. Charles Warren, Kathleen Kenyon, na hatimaye Eilat Mazar walichimba mnara. Kila mmoja wao alichimba sehemu yake.

Lango la kifalme kando ya ukuta wa Ofeli ulioinama hapa kati ya mji wa Daudi na Mlimani wa Hekalu. Na eneo la lango la bonde na lango la pembeni halijulikani. Na linaweza tena kuonyesha upanuzi wa ukuta wa awali kwenye kilima cha magharibi au linaweza kuwa sehemu ya ulinzi wa awali unaozunguka mji wa Daudi.

Hatujui kwa sasa. Tunatumaini hilo litafichuliwa wakati fulani katika siku zijazo. Lakini lango la pembeni linaonekana, au samahani, lango moja hapa kando ya Ofeli linaonekana kuwa kazi ya Uzia.

Kuna picha nyingine yake. Hii ni kutoka kwa michoro ya Charles Warren na kisha ikaongezewa kazi ya Eilat Mazar. Na hapa kuna mchoro wa msanii wa jinsi lango hilo lilivyoonekana kando ya kona ya Ofeli kuelekea kwenye Mlima wa Hekalu.

Tena, kazi hiyo ina uwezekano mkubwa wa kuwa ya Uzia. Kusini mwa Yerusalemu, tuna eneo la Ramat Rachel. Hili lilichimbuliwa tena kwa nyakati tofauti na Benjamin Mazar na kisha na Aharoni, uchimbaji mkubwa zaidi, na hivi karibuni zaidi na Lipschitz na wenzake.

Na imebainika pia kwamba mwishoni mwa utawala wake, Uzia alipatwa na aina fulani ya ugonjwa wa ngozi kwa sababu ya dhambi yake ya kujaribu kutoa uvumba hekaluni. Na kwa hivyo, ilibidi awekwe karantini. Ilibidi awekwe kando kwa sababu alikuwa na kitu kama ukoma, labda kitu tofauti lakini hali inayofanana.

Kwa hivyo, walimjengea nyumba tofauti. Inaitwa Nyumba ya Uhuru, ambayo tena labda ni tashbihi, kwa kweli ni kinyume chake. Na kwa hivyo hakuwa ndani ya jumba la kifalme.

Ilibidi awekwe mahali pengine. Na Ramat Rachel ingekuwa mahali pazuri, ambapo ni jumba la kifalme la Yuda kati ya Bethlehemu na Yerusalemu. Na ukiangalia kwa mandhari nzuri upande wa magharibi, sehemu za juu za Bonde la Refaimu, unapata upepo mzuri kutoka pwani kuelekea bonde hilo.

Bila shaka, pia kuna mandhari nzuri upande wa magharibi au mashariki juu ya jangwa la Yudea chini hadi kwenye ufa. Kwa hivyo hii imetambuliwa kama Beit Hakerem, ambayo nadhani ni sahihi, Nyumba ya Mzabibu. Tena, Uzia alikuwa mtu wa udongo, kwa hivyo kulikuwa na matuta mengi kuzunguka Ramat Rachel, ambayo yangeweza kufanywa kwa mikono ya kifalme kwa ajili ya mali ya kifalme iliyozunguka eneo hilo.

Na tena, mapema sana katika kozi yetu, tulizungumzia kuhusu jiwe la kaburi la Uzia ambalo liligunduliwa tena na kuchapishwa mwaka wa 1931, likionyesha tena kwamba kaburi lake, lililozikwa tena kando na wafalme wengine, lililazimika kuhamishwa wakati fulani mwanzoni mwa enzi hiyo, karne ya 1 KK, karne ya 1 BK, na kuzikwa tena. Kwa hivyo, hitimisho letu ni kama hilo. Uwepo wa ushahidi kutoka kwa vyanzo vilivyoandikwa na vya akiolojia unaunga mkono muktadha wa kijiografia wa karne ya 8 kwa simulizi la Mambo ya Nyakati kuhusu Uzia.

Marejeleo ya Mambo ya Nyakati kuhusu Wafilisti, Waamoni, Waedomu, na hasa Wametuni yote yanaonyesha siasa za karne ya 8 zilizoandikwa vizuri. Vile vile, kutajwa kwa Mambo ya Nyakati kwa maeneo kama vile Gerbal, Eilat, Gath, Ashdod, na Yavne si lazima kushuhudiwe wakati wa kipindi cha Mwisho cha Uajemi au Ugiriki. Kwa hivyo, mtu aliyeunda hii angelazimika kujua topografia nyingi ya karne ya 8 ili kuiandika ipasavyo.

Kuongezeka kwa kasi na upanuzi wa makazi ya Wayahudi katika nchi ya vilima, Shefela ya magharibi, jangwa la Yuda, Negevu, na Eilat hutokea katika karne yote ya 8, si wakati wa utawala wa Hezekia tu. Ushahidi wa uharibifu wa lango la Sulemani lenye vyumba sita huko Ashdodi na makazi ya Wayahudi huko Tel es-Safi, pamoja na maeneo mengine katika uwanda wa pwani, hutoa ushahidi wa 2 Mambo ya Nyakati 26. Upanuzi unaoendelea wa Yerusalemu kuelekea kaskazini na magharibi unaozunguka kilima cha magharibi na ushahidi wa kuta na malango ambayo yanaweza kuwakilisha yale yaliyotajwa katika 2 Mambo ya Nyakati 26:9, unathibitisha tena uhalisia wa maandishi.

Majaribio ya pamoja ya kisiasa na Ufalme wa Israeli huko Kuntillet Ajrud, au Horvat Timan, jina hilo hilo, kando ya mpaka wa Misri, na ushahidi wa ushawishi wa Wayahudi huko Tel Jalul, katika nchi ya tambarare ya Yordani ya kati, hushuhudia tena simulizi la Mambo ya Nyakati. Kwa hivyo, kimsingi hakuna msingi wa mtazamo kwamba mwandishi wa historia alibuni simulizi hii kwa kutumia mazingira au kiolezo cha kipindi cha mwisho cha Uajemi au Kiyunani. Badala yake, Mambo ya Nyakati yalifikia wazi lakini kwa hiari vyanzo vya kumbukumbu kutoka kipindi cha kifalme kuandika historia yake ya Yuda.

Na naweza kusema mwishowe kwamba Israel Finkelstein hawatumii Wameunite katika makala yake inayopinga uhalisia wa tovuti hiyo kwa sababu haitumii kwa sababu inathibitisha kuwa amekosea. Hakuna njia ambayo mtu angejua kuhusu Wameunite hivi karibuni, ambao wanajulikana tu kutokana na maandishi ya Tiglath-Pileser katika karne ya 8. Kwa hivyo hilo pekee, naamini, linaonyesha uhalisia wa maandishi haya pamoja na akiolojia.

Asante.

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 21. Mwanaakiolojia Anaangalia Utawala wa Uzia.